

НА ЗАХИСТ ЗДОРОВОГО ГЛУЗДУ РЕАЛІСТСЬКОЇ ТЕОРІЇ ІСТИНИ ДЖ. Е. МУРА

У книзі «Сто років філософії» Дж. Пассмор схарактеризовує Дж. Мура як «чистого філософа», далекого від «великих суперечок» того часу і на мислення якого не вплинув жоден з філософів [10, с. 155]. Більше того, сам Дж. Мур заактуалізував чимало філософських проблем, радше, специфіку їх розгляду, що стало підставовим для його віднесення до «батьків-засновників» аналітичного стилю філософування. Такої думки дотримується й Т. Болдуїн, на переконання якого, якщо Дж. Мура й не може дехто віднести до філософів-аналітиків, то тоді кого [14, р. 359].

Філософи-аналітики для вирішення філософських проблем досить активно послуговуються, зокрема, такими методологічними прийомами, як концептуальний і контрфактичний аналіз. Безсумнівним є факт використання Дж. Муром обох з них, але з очевидною перевагою, на нашу думку, першого. І дійсно, для Дж. Мура характерна манера міркування, яка в подальшому стала відмітною для філософів-аналітиків. Її можна схарактеризувати словами Н. Решера, на думку якого необхідно чітко сформулювати завдання для подальшої роботи філософа, не захоплюючись при цьому неправомірними пропозиціями, неаргументованими ідеями і розвиваючи апарат логіко-лінгвістичного аналізу [12, с. 464].

В контексті нашої розвідки зазначимо, що одним з фундаментальних питань в межах аналітичної філософії, безсумнівно, є питання про осмислення дистинкції реалізм-антиреалізм¹ і пов'язаної із нею проблемою істинності наукового знання. Не буде перебільшенням твердження про те, що саме Дж. Мур одним з перших обґрунтував платформу (нео)реалізму. У програмовій

¹ Основоположний принцип реалізму: незалежність пізнаваного об'єкта від свідомості і не копійованість його у ній, був викладений у маніфесті «Програма і перша платформа шести реалістів», із яким виступили у 1910 р. його ініціатори – група американських викладачів (Р. Перрі, У. Монтегю, Е. Холт, У. Марвін, У. Піткін, Е. Сполдінг) [15, р. 396-397]. Онтологічний модус реалізму затверджує існування об'єктивної реальності, а епістемологічний – можливість її адекватного пізнання. Онтологічний же модус антиреалізму заперечує існування об'єктивної реальності, а епістемологічний – можливість її адекватного пізнання.

статті «Спростування ідеалізму» він виступив за визнання реальності в якості незалежної від свідомості, потенційно пізнаваної і визнаючи рівнозначність існування матеріальних об'єктів і відчуттів: «Я настільки ж безпосередньо обізнаний про існування матеріальних предметів в просторі, як і про свої власні відчуття; і те, про що я обізнаний щодо кожного, повністю збігається: а саме в одному випадку реально існує матеріальний об'єкт, а в іншому - реально існує моє відчуття. З приводу матеріальних речей потрібно відповісти на питання: «На чому ґрунтується наше припущення, що існує не щось, що відповідає нашим відчуттям?». А на питання: «Які у нас підстави вважати, що матеріальні предмети не існують, якщо їх існування засвідчено таким же чином, як й існування наших відчуттів?». ... Якщо підстава для сумніву в існуванні матерії полягає в тому, що вона є невід'ємним аспектом нашого сприйняття, то таке ж міркування переконливо доводить, що не існує і наше сприйняття, оскільки воно також має бути невід'ємним аспектом нашого сприйняття його самого» [7, с. 265]. А відтак, британський варіант неореалізму в особі Дж. Мура а також Б. Рассела став одним із джерел аналітичного напрямку у філософії.

Визначаючи як один з основних в суперечці реалізм-антиреалізм питання про відповідність сенсібілій фізичному об'єктові, можна виокремити декілька теорій, які намагаються це питання вирішити:

- «теорія прямої відповідності» (Дж. Мур, С. Александер) постулює можливість збігу sens-data і фізичних об'єктів;
- «теорія критичного реалізму» (Р. Селларс, А. Уайтхед): оскільки будь-який акт досвіду передбачає інтерпретацію sens-data, можна стверджувати тільки про деяку їх (часом – символічному) подобу із фізичним об'єктом. А відтак, ніякий збіг об'єкта та його даності неможливий;
- «теорія ступенів відповідності» Б. Рассела репрезентує ієрархічність, типологію sens-data;
- «теорія епістемологічного скептицизму» Ч. Броуда заперечує можливість збігу sens-data з фізичним об'єктом.

Аналітика Дж. Мура набула «бунтівного»² (проти «загальноприйнятих поглядів», якими на той момент були теорії британських філософів-емпіриків, а також концепції абсолютного ідеалізму гегельянського-бредліанського типу) характеру,³ підтриманого згодом Б. Расселом [11, с. 11]. Дж. Мур неодноразово вказував на ту особливість, яка відрізняє його власну філософську позицію від позиції інших філософів. Філософське кредо британського філософа можна визначити як «апеляція до здорового глузду», що в контексті британської філософії можна розуміти як домагання чіткості і послідовності міркувань, що, власне, і характеризує Дж. Мура як аналітичного філософа. Як зауважує Є. Суханова, твори Дж. Мура не є результатом раптового осяяння. Вони здебільшого нагадують звіти. І саме така стилізація стала популярною серед аналітичних філософів [13, с. 70]. «Перший аналітичний філософ» Дж. Мур «прагнув відзначити всі позитивні аспекти розглядуваної концепції і тільки тому - ті випадки і труднощі, які опонент, ймовірно, не врахував» [9, с. 73].

«Здоровий глузд» Дж. Мура не є ані системою позачасових, апріорних істин, або ж мінливих загальноприйнятих норм. Він, радше, є емпіричним, аніж трансцендентним, а, отже, недетермінованим. Судження здорового глузду достовірні і зорганізовують досвід. На думку британського філософа судження, якщо вони «є частиною світогляду здорового глузду, то вони є істинними» [6, с. 141]. Водночас, переконаність в істинності суджень здорового глузду не засвідчує джерело такого переконання. А відтак, немає гарантії, що переконання такого типу не можна розглядати як забобону?

Така стратегія тому і дієва, що мінімізує необхідність доведення. Бо якщо ми будемо доводити судження здорового глузду, то вони вже не будуть судженнями здорового глузду, що породжує парадокс нескінченного регресу.

² За «надмірний» скептицизм сучасники Дж. Мура порівнювали його із Д. Г'юмом.

³ Ще задовго до «бунтівництва» Дж. Мура до здорового глузду на шляху до істини апелював Дж. Берклі. Він писав: «У пошуках істини важливим є застерегтися від оманливості неправильно зрозумілих термінів: до цього закликає значна кількість філософів, але мало хто дотримується... У творах ... вживається чимало абстрактних і неясних за змістом термінів ... - термінів, які затемнюють зміст, ...суперечать істині і здоровому глуздові. Ці терміни мають бути розглянуті із великою ретельністю, не заради доведення помилковості людських міркувань, але заради самої істини» [1, с. 363].

Назагал, природу суджень можна виразити за допомогою двох доктринальних ідей Дж. Мура:

- а) «атомарні» одиниці, складові судження («поняття» в термінології Дж. Мура) є сутностями, про які стверджується в цьому судженні;
- б) для понять не характерні внутрішні зв'язки; відносини між ними не атрибутивні.

Обидві ідеї спрямовані проти ідеалізму бредліанського типу, а саме проти переконання в тому, що коли наявна ідея чогось, саме це мислиме щось вже є частиною самої ідеї. У критиці Дж. Мура висловлювання є об'єктами суджень, а тому поняття, що складають їх структуру, є частиною того, про що ми мислимо і байдуже, мислить їх хто-небудь ще чи ні.

Друга доктринальна ідея встановлює, що істинність твердження визначає зовнішній спосіб зв'язку понять зі складу цього твердження. Відповідно до думки Дж. Мура, акт судження встановлює виключно зовнішні зв'язки між власне судженням і суб'єктом судження; себто, сам акт судження не змінює предмету судження. Ця позиція британського філософа протиставлена переконаності Ф. Бредлі у відсутності будь-яких реальних зовнішніх зв'язків. Звідси логічно слідує, що в поданні Дж. Мура в судженні стверджується про «атомарні» одиниці цього твердження, тобто про поняття, тоді як у Ф. Бредлі в судженні стверджується про об'єкт. Але, якщо знання розуміти як внутрішні відношення між тим, хто знає і тим, що він знає, акт знання судження змінює його, оскільки відтепер його особливістю є те, що воно є упізнаваним (в сенсі раніше пізнаним) і тому вже не є таким, яким було до того, як я дізнався про нього. Власне кажучи, мета, задекларована Дж. Муром, продовжує традицію Ф. Brentano і А. Майнонга, затверджуючи об'єктивність і незалежність об'єктів думки.

Ось як про це пише, власне, А. Майнонг: «Істина є атрибутом об'єктива, якщо про нього фактично і з достовірністю винесене судження, що має стосунок до об'єктива поняття істини. Але істинним є також судження, якщо воно з достовірністю схоплює фактичне, що має стосунок до переживання

поняття істини. Істина без очевидності означає факт зовнішньої, а істина з очевидністю одночасно факт внутрішньої виправданості» [3, с. 34].

Був період, коли Дж. Мур симпатизував ідеалістичним ідеям, захоплюючись рефлексією онтологічної проблематики. Поготів його спіткала думка, що реальність можна висловити словами, передбачивши тим самим одну з найголовніших колізій аналітичної філософії. Анти-ідеалістичні переконання Дж. Мура тим самим засвідчували (у чому був переконаний британський філософ) хибність інтуїцій Ф. Бредлі, який схарактеризовував реальність недоступною для її почуттєвого сприйняття.

Дж. Мур спростовує думку про можливість абстрактного досвіду (досвіду як такого): «З того, що річ була або є об'єктом можливого досвіду, аж ніяк не слідує, що вона була або буде уявлена» [5, с. 73]. Отже, для Дж. Мура як представника реалістської традиції у філософії неприпустимим є факт залежності предиката «реальність» від сприйняття. Позицію Дж. Мура і його прихильників можна назвати «оптимальною» в тому сенсі, що вони дотримувалися ідеї про не обов'язковість адекватного сприйняття реальності, а лише про ймовірність такого і яке може бути доповнене засобами епістемологічного аналізу.

Водночас, Дж. Мур категорично заперечує можливість схарактеризовувати *sens-data* через поняття «істина» або «хиба». Всі наші переконання, як стверджує британський філософ, можуть існувати виключно у поняттєвій формі, змістом якої і є *sens-data*. Виходячи з ідеї, викладеної ним у «Захист здорового глузду» існують істини, що репрезентують повсякденний досвід, знання, приміром, відомий його «доказ лівої руки». Філософ був певен того, що таким чином він доводить існування зовнішнього світу, незалежного від свідомості.

Але, «Що означає: існує зовнішній світ, незалежний від моєї свідомості?», - задається питанням відомий філософ, логік Г. фон Врігт. І продовжує: «Проблема пов'язана не з істинністю поглядів і тверджень здорового глузду, а з їх значенням... Різниця між питаннями істини і питаннями

значення має неабияку важливість для розуміння того, що є специфічним не лише для філософії Мура, але і для всього аналітичного руху. Для філософії сформульована задача аналізу - прояснити значення висловлювань» [2, с. 82]. Саме запропонований Дж. Муром метод аналізу і є тим засобом, який визначає чіткі межі залежності сприйняття реальності від самого предмета сприйняття. У цьому контексті важливим є розмежування Дж. Муром процесу мислення і змісту думки.

Для Дж. Мура питання про істину містить в собі проблему доведення реального існування речі, а сама теорія істини редукується до твердження про те, що властивість бути істинним, виражене у висловленні і приписуване об'єктові, осмислене тоді і тільки тоді, коли воно відповідає фактові. Істина, відтак, видається простою, неаналізованою властивістю, обумовленою фактом реального існування уявно мислимого.

Виходячи з цього, можемо констатувати факт прийняття (принаймні, гіпотетично) Дж. Муром кореспондентної теорії істини, вибудованої на позиції «наївного реалізму». Хоча принцип відповідності Дж. Мура потенційно містить тенденції дефляціоністського характеру, а саме: припускаючи можливість абсолютної відповідності висловлювань фактичності, категорія істини стала б зайвою, але оскільки таке є неможливим, необхідна процедура редукції висловлювань до її «атомарних» верифікованих структур. Такою процедурою, як вже було зазначено, є процедура аналізу, запропонована Дж. Муром і яка наперед визначила стилістику і методологію багатьох поколінь філософів і стала основоположною для аналітичної філософії.

Отже, для кореспондентної теорії істини характерним є принцип відповідності потенційно істинного судження фактичності. Ми не будемо наразі розглядати можливі колізії цієї теорії істини, пов'язані, насамперед, із невизначеністю таких понять, як «відповідність», «дійсність», «реальність». Натомість, у цій теорії істини судженням, що репрезентують фактичність, протиставляється сам репрезентант. Показовою в цьому відношенні є ідея Дж. Мура, викладена ним у «Природа судження», в якій філософ доводить, що

предметом судження є не ідеї, а те, на що вони вказують, на поняття, яке не є ані ментальним фактом, ані його частиною [8, с. 189]. Поняття – це об'єкт мислення і якби воно не існувало незалежно від нього, то не було б і предмета мислення, а відтак, поняття вічні і незмінні.

На думку філософа, якщо судження не є уявно мислимим і не формою слів, але об'єктом уявного мислення, то очевидно, що воно не відмінне від реальності. На підтвердження своїх слів Дж. Мур наводить приклад судження, яке він визначає як істинне: «Я існую» і яке не відрізняється від відповідної реальності існування кого-небудь. Себто, факт мого існування жодним чином не відрізняється від висловлювання про факт мого існування. У цьому контексті поняття «вислів» і «реальність» є рівносильними.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що істинне судження від хибного відрізняє зовсім не відповідність або невідповідність реальності. А що тоді? На думку Дж. Мура, про що вже була мова, істина – це проста властивість висловлювань; одні висловлювання мають таку властивість, інші ж не мають, а тому є хибними. Отже, в цьому контексті істина/істинність, хиба/хибність розглядаються Дж. Муром в онтологічних термінах. Виходить, що істинність не залежить від ставлення до дійсних речей і може бути визначена лише через судження, яке в свою чергу із необхідністю має бути істинним. Якщо ж істинність цього судження може (або повинна) бути встановлена за допомогою його редукції до фактичності, чи не нагадує подібний прийом *circus vitiosus*? Відповідь очевидна.

Дж. Мур відкидає будь-яку можливість виходу за межі відносин понять і реальності, що в принципі неможливе. Знання чогось припускає усвідомлення наявності судження. А звідси слідує, що знання неможливе поза понять. Це стосується і випадків акту сприйняття, знання про який інспіровано екзистенційним судженням, наприклад «Існування є предикатом». З цього приводу Дж. Мур міркує так: «Я думаю, варто відзначити, що якщо ми стверджуємо «Існування є предикатом», використовуючи «предикат» в граматичному сенсі, то наша пропозиція – це пропозиція про певні слова в тому

сенсі, що вони часто використовуються певним чином, але, як це не дивно, це - пропозиція не про слово «існування». Це – пропозиція про те, що слово «існує» та інші форми дієслова «існувати», такі як «існував», «буде існувати» або «існують», часто є предикатами пропозицій, в яких вони зустрічаються» [9, с. 111].

В екзистенційному судженні стверджується, що поняття, яке складає «існування», відноситься до поняття існування. А, отже, «універсум» Дж. Мура складають вічні та незмінні поняття, співвідношення яких філософ називає «судженнями». Дещо згодом Дж. Мур переглянув своє ставлення до ототожнення істинних суджень і фактів, відмовившись від подібного. Спочатку він був упевнений в тому, що має існувати судження, яке є хибним, навіть якщо воно (судження) має властивість бути хибним. Сама ж сутність хибного уявлення в уявленні того, чого немає. Якщо ж існує об'єкт уяви, то таке уявлення було б істинним, а не хибним. Розуміння того, що хибне уявлення не припускає вірування в те чи інше судження, природним є заперечення, що дійсне уявлення в якості свого об'єкта містить судження.

Дж. Мур пояснює, чому стався такий поворот: коли ми стверджуємо, що щось дійсно існує, ми, тим самим, підтверджуємо, що це судження є істинним, в той час як «субстанція» факту зводиться до судження разом із його істиннісним значенням. По суті Дж. Мур заперечує існування будь-яких суджень. Він виражає впевненість у тому, що «Я вважаю (переконаний в) p » не затверджує відношення між самим переконанням і судженням. Безперечно, істина p полягає в його відповідності фактові і що бути переконаним, що « p » - значить вірити, що воно таким чином відповідає фактові.

Підводячи підсумок, процитуємо одного з шанувальників аналітичного стилю філософствування, ідейного послідовника Дж. Мура, Н. Малкольма: «Роль Мура... в історії філософії в основному є руйнівною... Усвідомити, якою мірою філософія є критикою буденної мови і здорового глузду і побачити, що буденна мова має бути правильною – означає зрозуміти всю важливість і виправданість руйнівної діяльності Мура» [4, с. 98], суть якої «полягає у

виявленні їх (філософських висловлювань) протиріччя повсякденній мові» [4, с. 87].

Література

1. Беркли Дж. Сочинения / Дж. Беркли. – М.: Мысль, 1978. – 556 с.
2. Вригт фон Г. Х. Аналитическая философия: историко-критический обзор / Г. Х. фон Вригт // Кантовский сборник. – 2013. – Вып. 1(43). – С. 78-88.
3. Майнонг А. Самоизложение / А. Майнонг. – М.: Дом интеллектуальной книги, 2003. – 80 с.
4. Малкольм Н. Мур и обыденный язык / Н. Малкольм // Аналитическая философия: Избранные тексты. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – С. 84-100.
5. Мур Дж. Доказательство внешнего мира / Дж. Э. Мур // Аналитическая философия: Избранные тексты. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – С. 66-84.
6. Мур Дж. Защита здравого смысла / Дж. Э. Мур // Аналитическая философия: Становление и развитие (антология). – М.: Дом интеллектуальной книги, 1998. – С. 130-155.
7. Мур Дж. Опровержение идеализма / Дж. Э. Мур // Историко-философский ежегодник. – М.: Наука, 1987. – С. 247-265.
8. Мур Дж. Природа суждения / Дж. Э. Мур // Историко-философский ежегодник. – М.: Наука, 2009. – С. 186-204.
9. Мур Дж. Является ли существование предикатом? / Дж. Э. Мур // Вестник ТомГУ. Серия «Философия. Социология. Политология» – 2009. - №4(8). – С. 111-122.
10. Пассмор Дж. Сто лет философии / Дж. Пассмор. – М.: Прогресс-Традиция, 1998. – 496 с.
11. Рассел Б. Моё философское развитие / Б. Рассел // Аналитическая философия: Избранные тексты. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – С. 11-28.
12. Решер Н. Взлёт и падение аналитической философии / Н. Решер // Аналитическая философия: Становление и развитие (антология). – М.: Дом интеллектуальной книги, 1998. – С. 454-466.

13. Суханова Е. Дж. Э. Мур и Б. Рассел: логика, язык, реальность / Е. Суханова // Вестник ТомГУ. – 2007. - №300(I). – С. 68-70.
14. Baldwin T. Moore's rejection of idealism / T. Baldwin // Philosophy in History: Essays on the historiography of philosophy. – Cambridge: Cambridge University Press, 1985. – P. 357-375.
15. The program and first platform of six realists // The journal of philosophy, psychology and scientific methods. – 1910. – Vol. VII, №15 – P. 393-401.

Summary

Lebid A. E. A defense of common sense in realistic interpretation of truth by G. E. Moore

The aim of this article is to study analytical philosophy, its problem and beginning. The author concerns analytical philosophy as specific way of thinking. Analytical philosophy is based on analytical method by G. E. Moore. Analysis in analytical philosophy is not only a method of logic. It is the main method of analytical philosophy and G. E. Moore's philosophy, involving all other methods. Many philosophers think that the main problem of analytical philosophy is the problem of truth, like G. E. Moore does. But this is disputable meaning.

Key words: analytical philosophy, analysis, method, truth, notion, judgment, realism, anti-realism.